

O'ZBEKISTON BANK XIZMATLARI BOZORIDA RAQOBAT MUHITINI YAXSHILASH YO'LLARI

Salamov Odil Begaliyevich

MKB bank Sirdaryo viloyati, Guliston Bank Xizmatlari Ofisi, Muamoli aktivlar bilan ishlash bo'limi boshlig'i. O'zbekiston Respublikasi Bank Moliya Akademiyasi MBA Banking yo'nalishi tinglovchisi.

Abstrakt: Bank tizimi juda murakkab jarayonlar bilan bog'liq bo'lib, u aholi va tashkilotlardan pul mablag'larini qabul qilish, ularni saqlash va himoya qilishni ta'minlash, shuningdek kreditlar va boshqa moliyaviy xizmatlarni amalga oshirish bilan shug'ullanadi. Bugungi kunda bank sohasi davlatning aralashuvi keskinlashi yoki yaxshilanishidan tashqari, texnologiyalar rivojlanishi va jamiyatning ehtiyoj va talablariga ham bog'liq tarzda o'zgarishi mumkin. Maqolada yuqoridagi uchta kriteriyalarga asoslanib, O'zbekiston sharoitida raqobat muhiti va uning rivojlanish yo'llari davrlar kesimida tahlil qilingan va so'nggida muallifning ayrim tavsiyalari ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: raqobat, moliyaviy inklyuzivlik, depozitlar, raqobat aktivlari, bank ulushi, Herfindal-Hirshman indeksi, brend, dizayn, marketing.

O'zbekiston Respublikasi 1991-yil mustaqillikdan so'ng, 1996-yilda iqtisodiy yo'nalish davlatning iqtisodiyotga aralashuvini kuchaytirish va import o'rnini bosish siyosatiga alohida e'tibor berilgan. Bu jarayon resurslarni to'g'ridan-to'g'ri taqsimlash, tovar narxlari, foiz stavkalar va valyuta kurslarini ma'muriy tartibga solish, yuqori soliqlar va davlat xarajatlari, shu jumladan muhim davlat investitsiyalari, valyuta xaridorlari uchun qulay bo'lgan rasmiy kursdan foydalanishning cheklanganligi (odatda bozor kursidan 2-3 baravar farq qilardi), yangi ishtirokchilarning bozorga kirishini cheklash va alohida korxonalar yoki korxonalar guruhiga konvertatsiya, soliq, kredit va boshqa imtiyozlar berish orqali sun'iy monopoliyalarni yaratish kabi jihatlar bilan iqtisodiy o'sishning nihoyatda past darajasi, ishsizlik va tashqi mehnat migratsiyasining yuqori darajasi, korrupsiyaning keng tarqalishi kuzatildi. Qisqa qilib aytganda, O'zbekistonda moliyaviy inklyuzivlik uzoq vaqtdan beri e'tibordan chetda qolgan. Bank sektorida tarixan, asosan, davlat korxonalariga bozor stavkalaridan pastroq bo'lgan ustuvor tarmoqlarda xizmat ko'rsatgan davlat tijorat banklari ustunlik qildi. Qolaversa, o'zbekistonliklar boshqa rivojlanayotgan mamlakatlardagi kabi ko'p mablag' jamg'arsa-da, ularning aksariyati, ayniqsa, ayollar o'z jamg'armalarini depozitga qo'yish uchun bank yoki boshqa moliya institutlaridan

foydalanmaydi. Natijada ko'pchilik ayollar do'st va qarindoshlaridan o'rnak olib, chorva mollariga, oltinga, valyutaga, hattoki avtomobillarga sarmoya kiritishga odatlanishgan. Bu hukumat tomonidan 2017-yilda boshlangan moliya sektorini qayta qurish fonida o'zgara boshladi. Rasmiy jamg'armalardan foydalanishda moliyaviy inklyuziyani kengaytirish odamlarning iqtisodiy imkoniyatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, inson kapitalini oshirish va umumiy farovonlik uchun yetarlicha yordam berishi ko'zlangan.

Fuqarolar, uy xo'jaliklari, mikro va makro korxonalar uchun moliya tizimini ochib berish hukumatning moliya sektorini tubdan isloh qilishning asosini tashkil etadi. 2021-yil iyun oyida O'zbekiston Jahon banki va Xalqaro moliya korporatsiyasi ko'magida hamda Moliya sektorini isloh qilish va tashabbusni kuchaytirish (FIRST) tashkiloti tomonidan moliyalashtirilgan texnik ko'magida 2021-2023 yillarga mo'ljallangan birinchi moliyaviy inklyuzivlik milliy strategiyasini qabul qildi. Jahon Bankining Davit Babasyan, Martin Melecky, Nargis Podchoevalarning O'zbekistonda moliyaviy inklyuzivlikni yaxshilash mavzusida yozgan maqolasida aytilishicha, ushbu reja siyosatning beshta asosiy yo'nalishiga qaratilgan: asosiy moliyaviy xizmatlar, mikro, kichik va o'rta korxonalar uchun moliyadan foydalanish, raqamli moliyaviy xizmatlar, moliyaviy iste'molchilarni himoya qilish va moliyaviy savodxonlik.

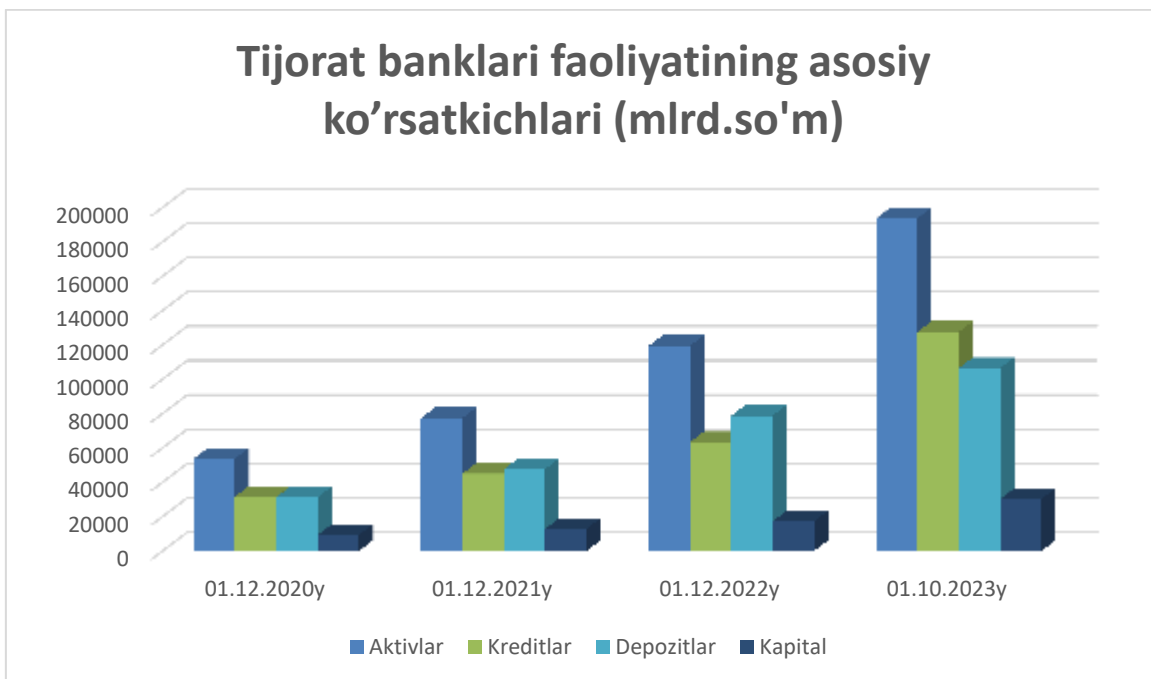
Rejaning muhim tarkibiy qismi raqamli to'lovlardan foydalanishdir. O'zbekistonda raqamli hamyonlar va elektron pullardan foydalangan holda amalga oshiriladigan operatsiyalar bo'yicha to'lov xizmatlarini tartibga soluvchi qonunlar qayta ko'rib chiqildi. Ilgari tartibga solinmagan sanoat O'zbekiston Markaziy banki tasarrufiga o'tkazildi, ellikka yaqin to'lov provayderlariga yangi litsenziyalar berildi, raqamli banklar paydo bo'ldi. O'zbekistonda 2022-yil aprel oyida FIRST va Jahon banki ko'magida "Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyaviy faoliyat to'g'risida"gi yangi qonun loyihasi ishlab chiqildi. Ushbu qonunchilik zaruratsiz tartibga solishni bartaraf etadigan, nobank kredit tashkilotlaridan foydalanuvchi iste'molchilarni himoya qiladigan va muvozanatlashtirilgan tartibga solish tizimi orqali nobank kredit tashkilotlari sektorining o'sishini rag'batlantiradigan yagona qonunchilik bazasini yaratadi.

Jahon Bankining rasmiy sahifalarida davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan ishlar natijasida nazorat-kassa mashinalari soni 2017-yildagi 445 tadan 2022-yilda 11 mingdan oshganligi haqida ma'lumot topish mumkin. Bundan tashqari, chakana savdo markazlarida 430 000 dan ortiq terminallar joylashgan bo'lib, ularning yillik hajmi 2017 yildan beri 120 trillion so'mga (10,6 milliard dollar yoki YaIMning 20 foizi) oshdi. Bank kartalari soni ham 20mlndan 34mlnga o'sgan. Yil boshidagi statistikaga ko'ra, Innovatsion kontaktsiz to'lov o'tkazmalari rivojlanishiga COVID-19 inqirozidan katta foyda keltirdi, ko'plab banklar texnologiyalarni, ya'ni mobil ilovalarni joriy qildi. Mintaqaviy qamrovini oshirish maqsadida banklar 1000 dan ortiq "bank xizmatlari markazlari" va qo'shimcha 300 ta filiallar tashkil etdi.

Davlat siyosatining bunday yo'l tutishi yetarlicha o'zgartishlar olib keldi: O'zbekistondagi Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar institutining 2023-yil yanvar oyida bank tizimida raqobat darajasini aniqlash maqsadida tadqiqot o'tkazishgan. Unda ko'ra, so'nggi 5 yilda O'zbekiston bank tizimida raqobat aktivlar bo'yicha ham, kreditlar bo'yicha ham, depozitlar bo'yicha ham ortib bormoqda. 2018-yil 1-yanvar holatiga ko'ra O'zbekistonning aktivlar bo'yicha HHI(Herfindal-Hirshman indeksi) indeksi 1 520 bo'lgan bo'lsa, 2022-yil 1-dekabrda esa bu ko'rsatkich 1 016 gacha pasaygan. Kreditlar bo'yicha ushbu ko'rsatkich 1 709 dan 1 082 gacha tushgani kuzatilgan. Davlat ulushi mavjud eng yirik top-5 banklarning ("O'zmilliy bank", "Sanoatqurilishbank", Asaka bank, Ipoteka bank, Agrobank) bank tizimi aktivlaridagi ulushi 70,9 foizdan 60,5 foizgacha kamaydi. Davlat ulushi mavjud boshqa banklar ulushi 11 foizdan 18 foizgacha oshgan bo'lsa, xususiy banklar ulushi 18,1 foizdan 21,5 foizgacha ko'paydi. 2025-yilga borib, bank tizimi aktivlarining umumiy hajmida davlat ulushi bo'lmagan banklar aktivlari ulushini 60 foizgacha oshirish rejalashtirilgan.

Mazkur davrda bank tizimiga Tenge bank, TBC bank, "Anorbank", Uzum (Apelsin) bank va Poytaxt bank kirib keldi. Ushbu banklarning jami aktivlardagi ulushi 1,8 foizga yetdi. Kredit masalalarida ham o'zgarishlar mavjud, yuqoridagi Top-5 banklarning jami kredit portfelidagi ulushi 77 foizdan 64 foizgacha kamayib, xususiy banklar ulushi 11,6 foizdan 16,6 foizgacha ko'paygan bo'lsa, davlat ulushi mavjud boshqa banklar ulushi 19 foizga yetdi. Xususiy banklardan "Kapitalbank", "Hamkorbank", Ipak yo'li bank kreditlar bozorida davlat ulushi mavjud banklar uchun ham, boshqa xususiy banklar uchun ham jiddiy raqobatchiga aylangan. 1- rasmga qarang.

1-rasm

“Kapitalbank”ning jami kredit portfelidagi ulushi 1,2 foizdan 3,8 foizgacha oshgan bo'lsa, Ipak yo'li banki ulushi 1,8 foizdan 2,1 foizga ko'paydi. “Hamkorbank” esa bozordagi 3 foizlik ulushini yil boshidan beri saqlab kelmoqda. Bundan tashqari, 2018-yilning boshida top-5 banklar bank tizimidagi jami depozitlarning 51,2 foizga egalik qilgan bo'lsa, 2022-yil 1-dekabr holatiga kelib ularning ulushi 46,9 foizgacha qisqardi. Xususiyl banklar tomonidan jalb qilingan depozitlar ulushi 34,1 foizdan 36,4 foizgacha ko'payib, davlat ulushi mavjud boshqa banklarning depozit bozoridagi ulushi 2 foiz bandga — 14,7 foizdan 16,7 foizgacha oshgan. Xususiyl banklar o'rtasidagi raqobat allaqachon mavjud bo'lgan banklar va depozit bozorining davlat qismiga ega bo'lgan xususiyl banklar o'rtasidagi raqobatga qaraganda ancha kuchli ekanligi ko'rinib turibdi. Boshqacha qilib aytganda, muddatli depozitlar (ko'proq xususiyl banklar) bo'yicha foiz stavkalarining jozibadorligi ham depozitlar uchun yuqori raqobatni aks ettiradi. Misol uchun, biznes muddatli depozitlar bo'yicha o'rtacha foiz stavkasi aprel oyida 5.8 da 2017 foizdan dekabr oyida 12.1 da 2017 foizga oshdi. 16,9 yil dekabr oyida u 2022% ga yetdi. Aksincha, so'nggi ikki yil ichida jismoniy shaxslarning muddatli depozitlari bo'yicha o'rtacha foiz stavkasi 20 foizni tashkil etdi.

Chet el tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'z mijozlariga yanada yuqori sifatli xizmatlar ko'rsatadigan tijorat banklari, albatta, cheklangan xizmatlar turiga ega bo'lgan banklarga qaraganda ustunlikka ega. Keyingi paytlarda yirik tijorat banklari mijozlarga keng qamrovli xizmat ko'rsatishga o'tmoqda. Bu shuni anglatadiki, kredit hisob-kitob va kassa xizmatlaridan tashqari, banklar o'z mijozlariga boshqa xizmatlarning butun turini taqdim etadi. Muallifning fikricha, O'zbekiston bank xizmatlari bozorida raqobat muhitini yaxshilash yo'llari sifatida kengaytirilgan xizmat turlaridan foydalanishi lozim. Bunga bankning umumiy brendini shakllantirish, uning tarixi, g'oyalari, qadriyatlar va maqsadlari haqida hikoya qilish va ommalashtirish mumkin. Masalan, “Agrobank” katta mablag' evaziga bo'lsada, o'z brendini yangiladi, logo, dizayn, umumiy imijining yangilanishi mijozlar diqqati oshirib, kompaniyaning g'oya va maqsadlarini ommaga qayta bayon qilishga imkon berdi. Bu haqida alohida podcast tashkil qilinib, ommaga ko'rsatildi. Ko'rishimiz mumkinki, hozirda bank avvalgidan kattaroq o'ringa ega, chunki u o'z mijozlari bilan hissiy muloqotga ega. Raqobatni yaxshilash yo'llari sifatida noyob marketing strategiyalarini amalga oshirish ham maqsadli auditoriyangizga samarali erishish uchun yordam berishi mumkin. Doimiy tarzda faol bo'lib, turli xil jamiyat muammolariga bankning pozitsiyasini bildirish yoki unga yordam berish, turli xil xayriyalar yoki odatiylikdan qochish ya'ni mijozlar uchun kreativlik yaratish ularning diqqatini jalb qilishi mumkin. Masalan, “Anorbank” ning mijozlar uchun beradigan plastik kartalarining dizayni formallikdan qochgan va juda nafis ishlanganligi bilan insonlarni hayratda qoldirdi va tez ommalashishiga yordam berdi, bu ham marketingdan yaxshi foydalanilganligi tufaylidir. Bundan tashqari, bankni ajratib turadigan qo'shimcha xizmatlar, imtiyozlar yoki bonuslarni taqdim etish, mijozlar boshqa joyda topa olmaydigan qulayliklar berish raqobat sharoitida tezroq natijaga erishishda yordam berishdan tashqari, aynan

mijozlar bankni qanday eslab qolishi bilan bog'liq bo'ladi yoki takliflar orasidan aynan birini tanlashiga sabab bo'ladi. Masalan, yosh bolali mijozlarning farzandlariga xizmat ko'rsatilguniga qadar o'yin maydonchasi yaratish, ularni vaqtinchalik nazoratga olish mumkin yoki tushlik vaqtlarida ham xizmat ko'rsatishni tashkil qilish mumkin.

Mamlakatdagi davlatning iqtisodiyotga aralashuvi kamaytirilib borar ekan, iqtisodiy ahvol yaxshilanaveradi, ya'ni jarayon o'z-o'zidan boshqariladi. Shu sababli, O'zbekiston kelgusi rejalarida aynan shu jihatlarga alohida inobatga olgan holda harakatlanishi maqsadga muvofiq. Bunda davlatimizga Jahon Banki ko'magi bilan ekspertlar tavsiyalarini inobatga olib harakatlanish joiz. Yuqorida aytilgan takliflar O'zbekiston bozorida banklarning o'zaro raqobat muhitini yaxshilash uchun samarali bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Raxmatullayeva F.M., Abdulloyev A.J., Giyazova N.B., Narzullayeva G.S. Tashqi iqtisodiy faoliyat va raqobat menejmenti O`quv qo`llanma.2021.
2. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonun, T.: "O'zbekiston", 1996.
3. Mirzaev F.I. "Banklararo raqobat: mohiyati, shakllanishi va rivojlanish bosqichlari" T: "Moliya", 2008 y.
4. Ikramova N.R. O'zbekistonda chakana bank xizmatlari: xorij tajribasi va rivojlanish istiqbollari // "Iqtisodiyot va innovasion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. No 1, yanvar-fevral, 2014 yil.
5. www.worldbank.org
6. <https://stat.uz/uz/>
7. <https://daryo.uz/>